2010. július 24. - **Tusványoson tegnap délután mutatták be a székely irodalom legújabb antológiáját:** az Iszkiri a guruzsmás berbécs elől című kötet öt szerző — Fekete Vince, György Attila, Muszka Sándor, Orbán János Dénes és Sántha Attila — verseiből, prózájából kínál válogatást. Sántha Attila költő, aki nem csak verseskötetek szerzőjeként, hanem az eddig tizenegyezer példányban elkelt Székely Szótár szerkesztőjeként is ismert, még a könyv megjelenése előtt szászfalusi otthonában beszélt e sajátos literatúráról, a székely szavak eredetéről, s kertészkedéssel töltött hétköznapjairól, „boldog nyugdíjas" napjairól.

Hazatérő rabonbán

Kézdivásárhelyi hatvannyolcasként Sántha Attila természetesen távol áll még attól, hogy a postás nyugdíjjal csengessen szászfalusi portáján, nyugdíjassága mindösszesen egy önmaga által megteremtett, tisztségektől mentes, viszonylagosan nyugodt állapotot jelent. Megunván ugyanis amerikai, kolozsvári, szegedi, budapesti és bukaresti zelegorkodásait (azaz, miként a Székely Szótárban ő maga definiálja: engedetlenkedéseit), Sántha Attila feleségével hazatért Kézdiszékre, megalapította a Zelegor Kiadót, s vérbeli székely íróként kiköltözött Szászfaluba. Felújított egy százévesnél idősebb házat, kertjében brokkolit, paradicsomot termeszt, és a vinetta háromszéki honosításával próbálkozik. De mostanság feleségével főként két parapácsjelölt kislányukat nevelik, miközben friss kulturális áramlatokat próbálnak belopni Szászfalu légterébe, ahol immár három esztendeje élnek. Kicsi, mintegy kétszáz fős falu, emberközeli. Már amikor Kolozsvárra, egyetemre ment, akkor tudta, visszajön, „csak minél inkább akartam, annál inkább másfelé kerültem".

Száraz életrajzi adatok szerint Sántha a kolozsvári Babeş—Bolyai Tudományegyetem bölcsészkarán, magyar—angol szakon diplomázott 1995-ben, ugyanott magiszteri oklevelet is szerzett (szocio-etno-lingvisztikából) 1996-ban, majd 1996—1999 között a szegedi József Attila Tudományegyetem irodalomelmélet szakán írta doktori disszertációját a populáris irodalom elméletéből.

Igazán plasztikus portrét azonban Orbán János Dénes fest róla az Előretolt Helyőrség Szépirodalmi Páholy honlapján, Sántha Attila élete és cselekedetei című igen frappáns írásában. E szöveg viszont Sántha szerint egy helyen biztosan kis korrekcióra szorul, ugyanis az életrajzi elemek között Orbán említ egy kilencvenes évek elejére datálható prágai kitérőt, amikor is szerzőnk — mármint Sántha — találkozott „egy ábrándos szemű bolgár bölcsészlánnyal".

Orbán itt a kapcsolatteremtés egyik alaposabb, egyszersmind hétköznapibb szinonimájával él, ám a történtekről Sántha ma már földhözragadtabban beszél, mondván, hogy az ábrándos szemű hölgy egyszerűen csak „nagy férfifaló" volt. Az viszont cáfolhatatlan tény, hogy Fekete Vincével együtt futballoztak a kézdivásárhelyi Vasasban, 1993-ban megfogalmazta a Transzközép című kiáltványát, 1995-ben megjelent első verseskötete (Münchhausen báró csodálatos versei), majd a második (Az ír úr) és a harmadik (Kemál és Amál) után Orbán János Dénes a „székely irodalom rabonbánja" (értsd: legfőbb székely vezetője) titulust adományozta neki.

Székely irodalom

Az Iszkiri a guruzsmás berbécs elől című antológia a székely témájú, székely fogantatású írásokat gyűjti össze, ennek az a lényege, hogy most az irodalomban is megjelenik a székely írók csoportja, nem tagadjuk le székelységünket — magyarázza erről a „másfajta irodalmi hozzáállásról" Sántha Attila. Egy „elfelejtett székely esztétára" hivatkozik, aki a székely írók kapcsán azt mondta, nem az a fontos, hogy milyen tájszavakat használnak, hanem az, hogy a székely irodalom a szellem folyamatos vibrálása, s abban különbözik például az alföldi irodalomtól, hogy a székelységen belül a beszédnek mindig egyfajta kultusza volt, az emberek folyamatosan beszéltek, s ezáltal a nyelv annyira kifejlődött, hogy mindent ki lehet fejezni vele. „Egy alföldi komor juhásztól nem lehet elvárni, hogy sokat beszéljen, és méghozzá szépen is írjon, de Székelyföldön ez a lehető legtermészetesebb."

Sántha szerint székely írók még nem jelentek meg csoportosan egy kötetben, utoljára a harmincas években volt ehhez hasonló. „Nem volt olyan rossz a székely irodalom fogadtatása, vártuk, mikor szöknek ránk azért, hogy nyelvjárási irodalmat művelünk. Aztán meglepően pozitívak voltak a visszajelzések, például a felvidéki kritikusok nagyon szeretik a székely irodalmat. A magyarországiak csak azt nem szeretik, hogy túl sokszor mondjuk, székely szarta a magyart."

Sántha Attila úgy véli, ma is ugyanaz foglalkoztatja őket, mint amit annak idején a Transzközép Kiáltványban megfogalmazott. Amikor megnézték, kik is az úgynevezett transzközép szerzők, látták, hogy „kizárólag székelyek vagyunk, s ennek az a magyarázata, hogy végső soron a székelységünket vagy a mi saját specifikumunkat fogalmaztuk meg a transzközép megalkotásakor is; tehát a transzközépben nincs semmi egyéb, mint ami a székely irodalom jellemzői között is megtalálható, csak annak idején másképp neveztük".

A székely irodalom legfontosabb jellemzői a beszéd és a nyelv kifinomultsága, „egy annyira csiszolt nyelv, hogy mindenfélét ki lehet fejezni vele, és mindenfélének az ellenkezőjét is". Mostanában viszont nagyon ritkán ír, „nem vagyok én szószátyár költő". Megbízható múzsája a határidő, noha fejben korábban összeáll a mű, az utolsó pillanatban teszi papírra. „Az utolsó perc nagyon jól jön, ha nem lenne utolsó perc, akkor sokkal kevesebb írás születne."

Muníció szellemi párbajhoz

A székely nyelvjárás természetesen most is él, igaz, „egy cseppet visszaszorulóban, mert az emberek a tévé s a rádió hatására irodalmi nyelvet kezdenek beszélni, viszont a székely észjárás ugyanúgy működik, mint korábban, ha bemegyek a szomszédba, akkor előbb-utóbb észtornákra kerül sor, mert másképp nem lehet beszélgetni". Egyfajta szellemi párbaj ez, oda-odadöfnek egymásnak, fiatalabbak, idősebbek egyaránt. „Azért, hogy az ember egy cseppet szúr a másikon, nem kell megsértődni, én sem sértődök meg, s a másik sem, hanem próbálok visszatromfolni."

E szópárbaj megértését Sántha Attila eddigi legnépszerűbb kötete, a Székely Szótár könnyíti, melyből megjelenése óta tizenegyezer példányt adtak el, ez mostanság erdélyi rekordnak számít. A szótár anyaga folyamatosan bővül, „óriási szómennyiségen dolgozom, ami a

megjelenés után érkezett, bővíteni kell, de sosem lehet lezárni, esetleg javított kiadások jöhetnek; képtelenség feltérképezni a székely nyelvjárás összes szavát, ez olyan, mintha a tenger molekuláit próbálnánk összeszámolni". Az első kiadásban mintegy kétezer „tiszta székely szó" — amely nincs meg más nyelvjárásban — szerepel, azóta újabb ezer érkezett.

„Háromezer székely szó alapján már meg lehet nézni, honnan is származhatunk mi, székelyek. A nagy magyar szókincsből kiszűrtük azt a háromezret, ami csak a székelyekre jellemző, s az a háromezer szó nagyjából mutatja, kikkel érintkeztünk az idők folyamán, mert vannak átvételek, vannak belső szóteremtések, ezek mind azt mutatják, milyen népek társaságában éltünk." És a nyelvészet — legalábbis, ahogy Sántha Attila látja — azt mutatja, hogy azok az elméletek, amelyek szerint a székelyek eredetileg török nyelvűek voltak, vagy valamilyen türk nyelvet beszéltek, „hamisak, ezeknek az égvilágon semmi nyelvészeti alapjuk nincs, mert hiányzik a türk eredetű székely tájszó". Vagyis, szerinte nincs egyetlen olyan szavunk sem, amely türk eredetű, és csak a székely nyelvjárásra lenne jellemző, miközben természetesen vannak olyan türk eredetű szavak, amelyek egyaránt fellelhetőek az összmagyarban és a székelyben is. „Viszont nagyon sok szláv eredetű szavunk van, méghozzá nagyon fontosak (például a kujak szláv eredetű és testrészt jelöl), ez azt jelenti, hogy az oroszokkal vagy a lengyelekkel sokkal komolyabb kapcsolatban vagyunk, mint ahogy ezt elképzeltük."

Sántha Attila úgy véli, folytatni kellene a nyelvészeti kutatásokat, az elmúlt száz-kétszáz évben csak az adatokat gyűjtötték, a „legnyilvánvalóbb" következtetéseket sem vonták le. „A nyelvészet azt mondja, a türk eredetnek nincs nyelvészeti alapja, a történészek szerint van, de ez más kérdés. Nagyjából ugyanezt mondják a nyelvészek, hogy létezett a szláv hatás, egyesek szerint a déli szláv — a szlovén—horvát — hatás volt erősebb, eszerint elődeink valamikor a szlovének és a horvátok szomszédságában élhettek. Amit én mondok, s ami valamennyire újdonságnak számít, az az, hogy nem csak szlovének és horvátok társaságában éltünk, hanem lengyelek és oroszok közelségében is, mert a nyelv azt mutatja, hogy onnan is jönnek szavaink. Hogy ez mikor lehetett és hol, fogalmam nincsen, de ez már nem az én dolgom."

Mondjanak, mondjanak

A Sántha Attiláék példája is azt mutatja, kiköltözve egy székely faluba, fiatal értelmiségi családok jól érezhetik magukat ott. És nem csak ennyiről van szó: a maguk módján, eszközeikkel és lehetőségeikkel szerepet vállalhatnak a közösség kulturális újjáélesztésében is. Persze nem „egetverő álmok, magaskultúra, hanem hétköznapi dolgok" kellenek. Sántháéknál ebben a szervezői munkában főként Kosztándi Tímea, Attila felesége a kezdeményező, falunapok, ünnepségek, gyermekekkel való foglalatosság az eddigi eredmény. Ő a közösségszervező. És — mert két évet tanított Moldvában, Diószénben — újabban valamiféle nagyobb szabású csángó rendezvényen is gondolkodik.

„Szerintem nem olyan nehéz, sőt, kihívásokkal teli egy ilyen kicsi faluba költözni — magyarázza Sántha Attila —, járható ez az út. A fiatalok kevésbé lesznek stresszesek, igazából semmi hátránya nincsen annak, ha kiköltöznek, kivált, ha még jó út van a városba. Amikor mi ide jöttünk, mesélték az emberek, hogy az utóbbi időben nem volt egyetlen kulturális megmozdulás, nem volt semmi sem. Közben hiányzott nekik. Aki azt mondja, hogy erre már nincsen igény, az

szerintem el van tévedve, az igény megvan, csak éppen nem volt, aki ezt kielégítse. Az emberek szeretik, ha van élet a faluban, s minden olyan esemény fontos, ami a közösséget összehozhatja, beszélgethetnek egymással."

Sántha Attila szereti a kertjében, van gyümölcs, vetemény, édesanyja is segít nekik. Sok a saláta, beviszi az egyik üzletbe, és eladja. Mutatja a fóliasátrat, székely vinettát, brokkolit, a pónyikalma legújabb hajtását. Mellettük a kultúrház, udvarán játszótér várja a gyermekeket. S hogy miért jobb Szászfaluban, mint New Yorkban? „Amerikában az emberekkel nem lehet úgy beszélgetni, emberi kapcsolatokat építeni. Azok inkább felszínesek, a New York-i ember is úgy tesz, mintha érdekelné, lehet vele jól beszélgetni, de a következő pillanatban már nem érdekli. Itt az emberek, ha leülnek veled beszélgetni, egy fél óra múlva még ott vagy az eszükben, s megbeszélik az asszonnyal, mit mondtál. New Yorkban ezt nem csinálják, szerintem ez a különbség." Így aztán a székely jellemvonások „inkább falun maradnak meg, ahol ezek a kisközösségek élnek, és ahol az embereknek alkalmuk van arra, hogy nyelvüket köszörüljék. Ahhoz, hogy a székely észjárás, a parapácsság megmaradjon, az kell, hogy mondjanak, mondjanak."

A szomszédban, Babos Béláék kétszáz esztendős házát éppen javítják, tetőt cserélnek. Arra gondoltak, lehetne akár falumúzeum is, de egyelőre marad a családé, s miközben mutogatják ódon kellékeiket, férj s feleség finoman, jó rutinnal oda-odaszól egymásnak, csak mondanak, mondanak... — Jól elment, fiam. — Na, és hiányoztam? — Azt a szőlőt úgy hívják, ezeregy. Olyan finom bor lesz belőle, hogy lux… ***Mózes László***